

СТАНОВИЩЕ

от

проф. дфн Николай Чернокожев

за

дисертационния труд на доц. д-р Иван Русков на тема

Символи и свят. Кръстът

за присъждане на научната степен *ДОКТОР НА НАУКИТЕ*

в

научна област: 2. хуманитарни науки

професионално направление: 2.1. филология

научна специалност: Българска литература

Работата на Иван Русков заявява себе си като осъществяваща се посредством аналитичния инструментариум на две теории - на автотекстуалността и на интертекстуалността, добавяйки: „както си служи с тях според конкретния случай и проблем. Кой е основният хипотекст? В по-тесен смисъл това са *Записките*, а чрез тях и чрез проблема за кръста – *Библията*“ (с. 6) Така текстът се разполага в изключително широките (като че ли вградени една в друга) контекстуални рамки: националнокултурното повествуване за въстанието (най-българското време) и наратива на „великия код“. Както Иван Русков посочва, съзирането, откриването на точката, в която не само се пресичат, но и се вливат и въплъщават светове – кръстът на Поибренската църква „Света Троица“ – става, когато подготвя като съставител, научен редактор и автор на бележките едно от най-добрите издания на „Записки по българските въстания“ в последно време. Веднъж видян, открит, кръстът на Поибренската църква „Света Троица“ мощно завладява съзнанието на изследователя, за да се отдаде той на писането на биографията на светия предмет. Сама по себе си тази биография е изключително интересна, влитаща в себе си не само историите на животите на иждивители и майстори, но и на пазители и възстановители – естествено към пазителите могат да бъдат причислени всички онези поборници, които си спомнят кръста; а биографията на кръста е и биография на неговите словесни и визуални портрети.

Кръстът е фигурата във и зад кадър, фигура, която събира събития и съдби.

Сглобяването на целия изследователски проект тръгва от книгата на Захарий Стоянов и неизбежно и задължително минава през книжките на овчарите, през онези митарства и чудеса, които провокират енергията на отгласването от тях, но след като са се отложили, отлели в съзнанието и подсъзнанието на летописеца. Книжките и начините на опериране с тях от страна на повествувателя и изследователя предлагат оптика, която разкрива мощта на въздействието на тези четива, вярата в тях, увереността, че могат да опазват своите притежатели от различни злини и т.н. Изследването проследява тънките нишки, които свързват тези книжки със Записките, и въвежда нов персонаж, а именно – езика като герой на времето в различните му стратификационни разгръщания.

Още в тази част на работата на Иван Русков се появява една особеност, която не може да бъде оценена еднозначно, а именно проследяването на употреби, усвоявания и трансформации на конкретен образ, на дадена фигура, което проследяване понякога изглежда самоцелно или недостатъчно пряко ангажирано с основния обект на изследването.

След овладяването на книжния фон „Символи и свят. Кръстът“ проследява биването на кръста в различни места и в различни ръце, а това е пътят от раждането на бунта до заколението. Кръстът става не само символно средоточие на желанието за бъдеще, но и предмет, по който полепват мечти и кръв.

Частта, която проследява как текстове от следосвободенското време помнят и си припомнят кръста, е особено важна, тъй като акумулира гласовете на Ст. Заимов и Д. Страшимиров, добавя данни, публикувани през 1935 г., описва стратегията на реторическо уплътняване на фигурата на кръста в книгата „С кръст и меч“ на Звезделин Цонев (1939), втората част на която представлява ръкопис на поп Груйо – историята на въстанието. „нагласена на стихове“: публикацията на Лука Меченов от 1972 г. и информацията за кръста в медните, кръстът като златарско изделие, като артефакт и името на майстора в изследването на Снежана Благоева, посветено на златарството в Панагюрище (1999), създателят на кръста – Тома Куюмджи (?), проблемът за фалшивия кръст, видът на кръста от фотографиите, историята Белопитов, която Иван Русков нарича „участта Белопитов“, и т.н.

Една от съпротивите, които могат да бъдат усетени в текста на Иван Русков, е срещу попадането на кръста в музея, тъй като музеят не е същинското пространство, в което се осъществяват превращенията на временно и надвременно.

Кръстът обаче не е самодостатъчен, той е повод за вглеждане в хората около него, и то не само в тези, които го носят, пазят, целуват. Така се сплитат не само „историята на кръста и историята на водачите в националната история“, но и тази на негови сквернители като Мазхар паша. Кръстът-бесилю въвежда разказа на поп Минчо Кънчев за обесването на Левски (с. 247), повествуване, отличаващо се с изпълнителски ритъм, с потенциали на песенност, особености, които са само споменати, но остават некомментиранни. И още един щрих във връзка с Мазгар паша. „Анадоло-византийската лукавщина“ може да бъде мислена като опит на националната идеология да конструира образ на континуитета на злото, понеже още Л. Каравелов не един път използва определението „турско-византийски“, отнасяйки го обаче към „тип“ (пак паша) и към „цивилизация“.

Второто тематично ядро на третата част – „Изображение и символ“ – легитимира изследователското усилие през разбиранята за „символ и образ“, през вярата и нейните тълкувания-представяния от Дионисий Ареопагит и Максим Исповедник, през изведените на преден план ценност и значимост на промислените различни понятия и най-вече на кръста, видян и в ракурса на „богословски схващания за кръста според страници на Максим Исповедник, Иоан Дамаскин и Григорий Палама“, както и принадлежащата му орнаментика. След това изследването прехождат към Сребърния кръст и собствено към възрожденския му контекст, като тук във връзка с предписващите орнаментиката ерминии вероятно би било удачно да се привлекат проучвания, посветени на дъворезбата и други техники за постигане на украса. Предписанията са и тълкувания и утълпяват онова, което ръката на майстора може да направи по приученост, без винаги да осъзнава смисъла и значението на всеки детайл.

Четвъртата част „ЗАВЕЩАНИЕ И ПРЕЗАПИС. Връщане към Записките и Словото на Оборище“ води читателя към библейския хоризонт, към потопа и времето след него, към съдбата на Хам и явяванията ѝ в българската словесност. Вероятно скрупулъзното проучване на Сребърния кръст е отвело изследвателя до необходимостта да използва конструирането на разказ за началото и началата, които по възрожденски (от гледна точка на „История славянобългарска“) започва с потопа. Може да се допусне, че това е поредният жест на Иван Русков към неговите читатели, които трябва да се включат в оптичната игра на приближаване и отдалечаване, на режисиране на кадър, в който сякаш главният герой се изгубва, за да бъде показан в следващия едър план; същото донякъде се отнася и до играта с времето и неговите забързания/забавяния.

Заклучителните думи започват със следното изречение: „В предходните страници най-голямо внимание бе отделено на Записките и на Сребърния кръст на църквата „Света Троица“ в Поибрене, за който бе допусната възможността да се нарича и Кръст на 1876, а в по-общ и условен смисъл, Кръст на България.“, за да завърши с абзаца: „Има пре/откриване на буква и дух, на забравени или заличавани имена, книги и събития. Има пре/създаване на символи и ценности и пре/създаващи ни символи и ценности. Има даряване на бели пъти, без които съществуването би се лишило от дара, раждащ името.“

А имената (на кръста) са възможни сякаш единствено чрез текстовете, за да се съберат в текста-кръст.

В своето изследване Иван Русков засма позицията не да вярва или да не вярва на текстовете, които проучва, а да ги чете критично, за да освободи стаените в тях енергии, да уточнява, да споделя възможността да приеме една хипотеза, но да предпочете да посочи повече и различни други хипотези, да овладее потенциалния едноизмерен патос на целия сюжет и да го сдобие със смислови и мисловни обеми, адекватни на героя-кръст.

Това е изследване, което не се самоудовлетворява, в което погледа на изследователя продължава да търси и пита и след като е сложил точка. Вероятно някои характеристики на текста не се подчиняват изцяло на жанровия формат на дисертацията, но пък целият труд демонстрира увереност и самокритична убеденост в правилността на структурата и в правотата на четенето.

Всичко казано дотук ми дава основание с пълна убеденост да гласувам за присъждането на Иван Русков на научната степен ДОКТОР НА НАУКИТЕ.

22. 10. 2016

София